

GONDOLATOK A TÖRTÉNELEMTANÍTÁSRÓL

A történelemtanítás mikéntje egy ország európaiságának egyik mércéje is, és egyben fokmérője annak is, hogy a tárgyat oktató pedagógus mennyire ismerje s elkötelezettje az európai gondolatnak. Indokoltnak tűnik tehát legalább vázlatosan jelezni az európai gondolat szellemi forrásai közül néhány meghatározót és a gondolat mozgási irányát.

A Proféták könyve a társadalmi igazságosság, az egyenlő emberi méltóság követelését fogalmazta meg; az athéni demokrácia a szabadság gondolatát hirdette; a krisztusi tanítás pedig az emberek testvériségének zászlaját emelte magasra. A vágak: egyenlőség, szabadság, testvériség különböző tájakon születtek, e szellemi irányok találkozása, egyesülése teremtette meg – évszázadok kohójában – annak az eszmei áramlatnak az alapjait, amelyeket ma – nem földrajzi vonatkozásban – európaiságnak, a demokráciá, a humanum, a köz- és magánérdek kívánt és lehetséges harmóniájának nevezünk.

SZEMBEN AZ ÁRRAL

Ez az eszmeiség több ezer évet él és élni, terjeszkedni, izmosodni akar, mert egyszersmind akarát is ez, hiszen a gátak, akadályok óriásiak voltak, s nemcsak voltak: ez az európaiság a mindenkorai hatalmak számára – más-más hangsúllyal – mindig veszélyt, fenyegetést jelentett és jelent. Nem csupán a nyers erőszak állta útját, hanem a szellemi zsákutcák, amelyek felé – oly gyakran akarva-akaratlan – a hatalomtól beidegzett tekintélyelv sodorta a társadalom gondolatvilágát. Az európaiságnak ez a minősége a legreménytelenebb időkben, súlyos áldozatok, vereségek árán is, de dacolt a fegyverekkel és a tekintéllyel.

Kiemelten itt a XIII. századvég korszakhatárt jelző szellemi forradalmára, a duplex veritas, a kettős igazság meghirdetésére, a sorbonne-i vitára emlékeztetek. A „kettős igazság” eretneksége, az egyetlen kizárólagos tekintélyelv mindenhatóságának történelmi megkérdőjelezése tette lehetővé a krisztusi humanizmus és a tudományos igazságvágy harmonikus együttélését, egy új-régi értékrend megteremtését. A tétel, hogy megfér egymás mellett a hit és az értelem, a tudomány igazsága, az európai szellemiség újjászületését eredményezte. Megdőlt a tekintélyelv egyeduralma, ismét utat tört magának az európai gondolat. A XVIII. és a XIX. században ezt a polgári értékrend, az emberi jogok győzelmének jelképeként fogadták el Európa és Amerika egyik felében. A polgári értékrend, tehát az európai gondolat további fejlődési irányát jelezte és jelzi az a megfogalmazás, amely szerint „a szociális és szabadságjogok összetartoznak és csak együttesen adják az emberi jogokat” (Willy Brandt).

MÍTOSZOK A HATALOM SZOLGÁLATÁBAN

Ez a látásmód és történelemszemlélet sugallja az európai szellemiségű történelem tanítási módszerét a lehetségesen demokratikus be-

rendezésű társadalmakban. E gondolat világnézeti tartalma az emberi értelem és az abban fogant bibliai erkölcsiség hegemoniájának igénye, e küldetésstudat iránti pedagógusi hűség pedig a türelem és a kételkedés szabadságának, tehát a tekintélyelv tagadásának kettős fegyverzetére támaszkodik.

A jelszavakban a múltban és a jelenben is európaiságot hirdető, de a gyakorlatban a tekintélyelvre alapozott hazai hatalmi rendszerek a társadalmi tudatot és annak történelemszemléletét felülről irányították és kívánják manipulálni továbbra is.

Az irányított történelemszemlélet fókuszában mindenkor a tekintélyelvre hivatkozó legendagyártás állott és áll, amely nem tűr semmiféle érdemi forráskritikát. Ez a felfogás döntően az érzelmekre kíván hatni, az értelem részlegesen vagy teljesen a háttérbe szorul. Ez a törekvés a jelenben nyílt sisakban is bemutatkozott Antall József miniszterelnök és történész ünnepi köszöntőjében, amely október 23-át „történelmi mitológiánk részévé” nyilvánította. Márpedig igen problematikus olyan történelemszemlélet, illetve történelemtanítás, amely „történelmi mitológiára” építkezik. Hiszen épp ez a „mitológiai” szemlélet jellemezte a múltban is hazai történelemtanításunkat. Ezek a történelmi mitológiák – a diktatórikus államrezonok szülöttei – a legújabb korban, történelmi mércével nézve, igen gyorsan követték egymást, a lényegyet tekintve azonban azonosak maradtak, csupán időnként a színek változtak, a fehérret fekete, a feketét fehérre mázolták.

Az első krónikák óta egyetlen közös, nem történelmi, hanem módszertani vonás ismerhető fel: a tekintélyelv monopóliuma. A fedőnevek változhattak, kezdetben volt az egyház, a későbbiekben a labanc és a kuruc, egymással szemben állva, de következetesen tekintélyelvű mitológiai alapon. A Horthy-korszak 25 esztendejében a „keresztény-nemzeti” gondolat tekintélyének jegyében taníthatták és tanulhatták a magyar történelmet. Ezt váltotta föl az előzőhöz hasonló adminisztratív módszerrel a „marxista-leninista” államrezon, amelynek ugyanúgy függvénye lett a történelemtanítás. A „marxista-leninista” történelemszemlélet a vulgárizált osztályharc és a kuruc nacionalizmus ötvözetére helyezte a hangsúlyt, a történelem kizárólagos „pozitív hősévé” a mitizált proletárhatalmat és annak élcsapatát, a pártot nevezte ki a „marxista-leninista” főmitológus, Révai József és csapata.

A TEKINTÉLYELV ALTERNATÍVÁJA

Ma tanúi és részesei vagyunk egy újabb kurzusváltásnak, a bukott „marxista-leninista” történelemszemlélet, (amelynek a marxizmus-hoz csak a nevében volt köze) ismét felülről, politikai erőfitogtatással szándékolják át-, illetve visszafesteni az 1945 előtti „keresztény és nemzeti” mintára, de most cégérnek a korszerűbbnek vélt „népi-nemzeti” köntöst választották, természetesen ezúttal is kötelező ér-

vénnyel, új régi történelmi mitológiát akarva rákényszeríteni a társadalomra, elsősorban a közvetítőkre, a pedagógusokra.

E kurzusváltás paradoxonokkal telt. Egyrészt az esetek többségében az átfestést ugyanaz a garnitúra követi el. Vagy beidegzett tudatlanságból, vagy pedig hagyományos cinizmusból, vállalva a mindenkorai kurzusörök nem rosszul javadalmazott szerepkörét. A másik, nem kevésbé szembetűnő paradoxon, hogy a most készülő „új” történelmi mitológia, ami egyben kortörténet is, kortársi tákolmány, kritikátlan élménybeszámoló, és megalakító egyben az élménybeszámolókra alapozott mitológia „hősei” is. A legújabb kori magyar történelmi mitológiában Homérosz és Akhilleusz – jelképesen – egy és ugyanazon személy(ek).

KÉNYSZER ÉS KONFLIKTUS

A tekintélyelv kontinuitása az az archimedesi pont, amelyre történelemoktatásunk támaszkodott, beidegzettségéből vagy kényszerből. A tekintélyelv elhomályosítását, tehát az át-, illetve visszafestését az „új” mitológiában a nemzeti egység, nemzeti karakter, nemzeti sajátosság és nemzeti érték tisztázatlan fogalomrendszere hivatott elvégezni. Az osztálymítosz helyére most a nemzet mítosza lépett (nem új), így folytatódik ezután a mitológiai terv szerint a szentté avatás és eretnekegetés váltógazdálkodása a történelemtanításban.

Az apparátusi kényszer és a szakmai-lelkiismereti elhivatottság konfliktusa továbbra is adott – nem új helyzet – a pedagógusok körében. Az alternatíva világosan megfogalmazott: az apparátus által elrendelt történelmi mitológiát vagy a racionalitást, a kritikai elemzést helyezze-e a történelem menetéről szóló vizsgálódás középpontjába; sarkított megfogalmazásban: élménybeszámolókra, legendákra vagy forráskritikai következtetésekre alapozza-e oktatói tevékenységét.

Az írástudó konfliktusa ezúttal sem új, és könnyelműség, felelőtlenség lenne lebecsülni a pedagógusra nehezedő nyomást, veszélyt. A történelem jószemű vállalása azonban nehéz helyzetekben is adhat segítséget és útmutatást a történeti valóság közvetítéséhez, a kötelező „cenzúra” kijátszásához. Ilyen módszertani segítség lehet eredeti források ismertetése, mint például Tacitus, aki Augustus „aranykorának” árnyoldalait úgy örökítette meg, hogy „megcáfolt” az Augustusra szórt „rágalmakat”, amelyek felbékelt orgyilkosságaira céloztak.

Az európai gondolathoz kötődő hűség lehet az irányítót a történelem oktatói számára; a felelősségük óriási, mert fényre vigyázó fausti toronyörök itt, a Duna és Olt völgyeiben.

Márkus László

Márkus László történész. Fontosabb művei: A szociáldemokrata történelemfelfogás fejlődéséről (Bp., 1963). A Károlyi Gyula kormány bel- és külpolitikájáról (Bp., 1968). Kunfi Zsigmond társadalom- és történelemszemlélete (Bp., 1980). Szabó Ervin „újrólvasva” (Bp., 1981).